

ochrana životního prostředí stala pouze nástrojem propagandy režimu SED, ve skutečnosti bylo stále rozhodující splnit výrobní plány pětiletok. Podle Huffa se západoněmecký a východoněmecký přístup k životnímu prostředí začal diametrálně rozcházet poté, co do funkce generálního tajemníka SED nastoupil v roce 1971 Erich Honecker. Ten odmítl dodržovat mezinárodní úmluvy a ochranu životního prostředí chápal pouze jako překážku při politickém rozhodování (s. 411–13). V SRN tomu bylo opačně, a to hlavně po prvním ropném šoku v roce 1973, kdy si západoněmecká společnost uvědomila své „limity růstu“. Následujících skoro dvacet let vývoje obou zemí bylo tak rozdílných, že v NDR (a také Československu) došlo k téměř totálnímu zničení Krušných hor. Východoněmecká společnost až do začátku devadesátých let o vymírání lesů většinou ani nevěděla. A nutno přiznat, že se o něj většinou ani nezajímala, pokud zrovna nežila v nejznečištěnější části tohoto pohorí. Přestože tedy v osmdesátých letech vznikaly v NDR první ekologické organizace, jejich činnost se značně lišila od toho, co se dělo v SRN již o deset let dříve. Východoněmecké akce nebyly revolucionářské a až na drobné výjimky si nedovolily hlubší kritiku systému.

Je až s podivem, jak málo se česká věda věnuje problematice environmentální historie. Důsledkem je fakt, že u nás existuje stále jen hrstka projektů, které se životním prostředím zabývají – ať již v historii Československa, nebo v rámci vývoje po roce 1990. České environmentální historii by bezpochyby slušelo, kdyby se základy, které Huff položil, staly začátkem větší diskuze o socialistickém přístupu k ochraně životního prostředí.

Pavla Kačmárová

doi: 10.14712/23363231.2017.6

Dušan Drbohlav, ed., **Ukrajinská pracovní migrace v Česku. Migrace – remittance – (rozvoj)**. Praha: Karolinum 2015, 284 s. ISBN 978-80-246-2995-7

Recenzovaná publikace nazvaná *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: migrace – remittance – (rozvoj)* má jasně definovaný předmět výzkumu i geografické zaměření. V podobě kolektivní monografie vyšla pod vedením předního odborníka na migraci Dušana Drbohlava, který se na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK zabývá migračními pohyby a problematikou integrace cizinců do české společnosti. Drbohlav je také vedoucím výzkumného týmu GEOMIGRACE, který se zaměřuje na migranty z bývalého Sovětského svazu a z Vietnamu a jehož členové jsou zároveň spoluautory recenzované knihy. Speciálně ukrajinskými migranty se Drbohlav zabýval již v minulosti, například jako autor studie v ukrajinskojazyčném sborníku nazvaném *Mezinárodní migrace a rozvoj Ukrajiny v kontextu evropské integrace*.¹

¹ Dušan Drbohlav, „Upravlinnja trudovuju mihracijeju: mriji ta real'nist' (na prykladi Respubliky Čechija)“, in *Mižnarodna mihracija ta rozvytok Ukrajiny v konteksti jevropes'koji intehraciji: zb. materialiv mižnar. nauk. konf. (16 žovt. 2007 r., m. Kyjiv)*, ed. O. A. Malynovs'ka (Kyjiv: Foliant, 2008), 212–25.

Hodnocenou publikaci lze vzhledem k jejímu interdisciplinárnímu pojetí zařadit do širšího oboru migračních a rozvojových studií, přičemž autorský tým vychází především z metod sociální geografie. Pro Českou republiku je téma ukrajinské pracovní migrace aktuální minimálně od začátku devadesátých let, nicméně předmětem hlubšího zkoumání se stalo teprve v posledních deseti letech. Za tuto dobu prošel charakter ukrajinské migrace dramatickým vývojem a vyvstala řada otázek, na něž autoři publikace hledají odpověď: Za jakých podmínek si pracovní migranti z Ukrajiny vydělávají v ČR peníze a jak s nimi doma nakládají? Jak efektivně je využíván ekonomický potenciál ukrajinských pracovníků? V čem se tito lidé liší od ostatních Ukrajinců žijících v ČR? Odpovědi na tyto otázky zároveň umožňují pochopit, jakou roli hrají či mohou hrát peníze migrantů v rozvoji Ukrajiny.

Autoři recenzované knihy pracují se třemi základními termíny. Prvním je „pracovní migrant“ neboli osoba, která se podle obecně uznávané definice dobrovolně nachází a legálně pracuje na území hostitelského státu více než jeden rok. V ukrajiništině se pro tuto kategorii občanů vžilo lidové označení *zarobitčany*. Jejich počet se podle odborných odhadů z let 2011 až 2013 pohybuje v rozmezí 2,5 až 6 milionů lidí v závislosti na použité metodologii. Většina odborníků se shoduje na tom, že zhruba polovina ukrajinských migrantů pracuje v zemích OECD, zatímco druhá polovina se zdržuje na území Ruské federace. Dalším termínem je „remittance“, tj. zasílání finančních prostředků a naturálií ze země pracovního působiště rodinným příslušníkům do země původu. Vezmeme-li v potaz adresnost remitencí ve vztahu k příjemcům na Ukrajině, jedná se o velice účinnou formu zahraniční pomoci, jejíž efekt daleko přesahuje rámec rodin. Nicméně údaje o celkovém ročním objemu remitencí proudících na Ukrajinu se mohou lišit. Podle výpočtů Světové banky dosáhly ukrajinské remittance v roce 2013 částky téměř 10 miliard USD,² tedy téměř 6 % HDP Ukrajiny. Zároveň je podle většiny výzkumů Česká republika pro Ukrajinu jedním z hlavních zdrojů remitencí – hned vedle Ruska, Itálie, USA, Polska a Německa. A nakonec třetím termínem je „remitenční chování migrantů“ čili vědomě volená strategie posílání prostředků a faktory, jež ovlivňují jejich výši, formu a četnost.

Publikace *Ukrajinská pracovní migrace* je přehledně členěna do čtyř částí. První část seznamuje čtenáře se základními teoretickými východisky a zasazuje problematiku ukrajinských migrantů v ČR do teorie cirkulační migrace a na ni navazujícího konceptu migrační transnacionalizace. V migrantské realitě se jedná o jakýsi „dvojí život“ v mateřské a hostitelské zemi, přičemž míra zapojení migrantů do majoritní společnosti první či druhé země se může výrazně lišit. Druhá část knihy přibližuje historické pozadí a hospodářské souvislosti, které vedly k tomu, že se právě Ukrajinci stali největší migrační skupinou v ČR. V rámci celé publikace je stěžejní třetí část (3. až 8. kapitola), která přibližuje každodenní rutinu migrantů. Poslední část (9. a 10. kapitola) hodnotí funkčnost

² „Personal remittances, received“, oficiální stránky Světové banky, staženo 25. ledna 2016, data worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value&sort=desc ().

institucionální základny české migrační politiky a zaměřuje se na její nedostatky. Jedná se především o rozporuplnost agend jednotlivých ministerstev v ČR: především ministerstva vnitra, ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva průmyslu a obchodu a nakonec ministerstva zahraničních věcí.

První dvě části recenzované knihy slouží především jako úvod do problematiky. Hlavní zjištění jsou obsažena ve třetí části, která je strukturována tak, aby pokryla nejdůležitější aspekty remitenčního chování migrantů. Potřebná data byla shromažďována v letech 2011 a 2012 dvěma vzájemně se doplňujícími metodami: longitudiální metodou deníků a dotazníkovým šetřením. Důraz byl kladen na to, aby mezi tazateli a respondenty vznikl pocit důvěry, který měl mimo jiné umožnit i získání dat souvisejících s působením migrantů v šedé ekonomice. Jednotlivé metodické kroky jsou opatřeny komentáři, které upozorňují na možná zkreslení reality při sběru a zpracování dat. Finanční hodnota remitencí je uváděna v amerických dolarech.

Pro interpretaci získaných dat je důležité vědět, že pod obecným označením „ukrajinskí migranti v Česku“ rozumí autorský kolektiv skupinu respondentů remitujících z hospodářsky nejvíce prosperujícího regionu České republiky, tedy z Prahy a přilehlých satelitů, do jednoho z nejhudších regionů Ukrajiny, kterým je Zakarpatská oblast. Tento region byl vybrán z důvodu silné orientace tamních obyvatel na Česko coby primární migrační destinaci. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že zakarpatská společnost je velmi tradiční, což ostatně dokládá i jeden z grafů zachycující strukturu užití remitencí (s. 149). Vyplývá z něj, že dar církvi je v Zakarpatské oblasti považován za důležitější než investice do podnikání nebo do vzdělání.

Třetí část knihy začíná kapitolou „O zrodu a významu remitencí v hospodaření migrantů v cílové zemi“ od Dušana Drbohlava, Evy Janské a Zdeňka Čermáka. Text odhaluje nízké příjmy migrantů zvyšované přivýdělkem, úsporný způsob života uzavřený vůči společenským aktivitám ukrajinské diaspory i majoritní společnosti. Jinými slovy, životní styl je přizpůsoben hlavnímu cíli pobytu v ČR – maximalizaci remitencí. Tento závěr vychází z údajů zdokumentovaných v přehledné tabulce v závěru kapitoly (s. 87–92). Čtvrtá kapitola, kterou napsali Dita Čermáková, Dušan Drbohlav a Jakub Novák, schematicky zachycuje pracovní a domácí rutinu migrantů, jako kdybychom je sledovali pomocí satelitní navigace. V závěru se potvrzuje shodný rys každodenního života migrantů: monotónnost a zaměření výhradně na práci.

Pátá kapitola od Evy Janské blíže seznamuje čtenáře s problematikou výše zmíněné teorie cirkulační migrace a se souvisejícím konceptem migrační transnacionalizace. Autorka vymezila čtyři základní transnacionální typy ukrajinských migrantů: místní diasporický typ silně asimilovaný do majoritní společnosti, místní mobilní typ vázaný stejnou měrou na hostitelskou a mateřskou zem, dále transnacionální mobilní typ se silným poutem k mateřské zemi a nakonec marginální typ nadnárodních outsiderů, kteří ztratili vazbu na mateřskou zemi, aniž by se ale dokázali uchytit v zahraničí. Mezi respondenty dominoval jednoznačně druhý typ migrantů a v menší míře se uplatnil typ třetí. Zároveň je zde patrná tendence přeskupování migrantů směrem od posledních

dvou typů k prvním dvěma, což je provázeno poklesem remitenční motivace. Důvodem je jak postupná asimilace, tak stěhování rodinných příslušníků do ČR. Toto potvrdila unikátní metoda, která pracovala jak s migranty v Praze, tak s jejich rodinami v Zakarpatí. Díky tomu byl rovněž odhalen negativní vliv „dvojího života“ na rodinnou situaci migrantů.

V šesté kapitole se Dušan Drbohlav a Dagmar Džurová zaměřují na mikrosvět migrantů a jejich remitenční chování. Data získaná od respondentů přitom zpracovali pomocí regresní analýzy. Ta je přivedla ke zjištění, že průměrná výše remitencí činí přibližně 200 USD měsíčně.³ Tyto peníze přiváží pracovní migrant své rodině osobně nebo jí je posílá přes známé hotově dvakrát až třikrát do roka. Remitované peníze slouží k uspokojení základních rodinných potřeb. Faktory maximalizující výši remitencí jsou doba pobytu v ČR do pěti let (při delším pobytu objem zasílaných peněz klesá), stoupající výše příjmů a počet rodinných příslušníků. S vyšším vzděláním migrantů má objem remitencí překvapivě klesající tendenci. Svá zjištění autoři porovnávají s výsledky méně rozsáhlých publikací na dané téma⁴ a zjišťují, že navzdory odlišným metodám docházejí až na některé výjimky k podobným výsledkům.

V sedmé kapitole zkoumá Ondřej Valenta, v jaké míře je využit lidský kapitál pracovních migrantů. I když autor potvrzuje obecně známý fakt kvalifikačního propadu v souvislosti s migrací do ČR, přichází s odhalením některých profesí, v nichž se Ukrajincům daří udržet – jde o lékaře a IT specialisty (s. 175). V závěru kapitoly argumentuje Valenta ve prospěch liberalizace pracovního trhu. V popředí osmé kapitoly stojí otázka, kdo jsou ukrajínští migranti, kteří posílají peníze do zahraničí. Spoluautorkou textu je socioložka ukrajinského původu Yana Leontiyeva, která pracuje s odlišným souborem dat než výše zmínění členové GEOMIGRACE. Mezi oslovenými respondenty byli proto jak remitující, tak neremitující pracovní migranti z různých regionů Ukrajiny. Autorka přichází se závěrem, že hlavním motivem pro posílání remitencí jsou rodinné závazky, zatímco ostatní faktory – jako je pohlaví, věk či vzdělání – mají na remitenční chování migrantů omezený vliv.

Devátá kapitola, kterou začíná čtvrtá část publikace, je jakousi „inventurou“ stavu migrační politiky ČR k roku 2015. Robert Stojanov a Barbora Duží zároveň zkoumali názory expertů na českou migrační a rozvojovou politiku. Mezi respondenty byli představitelé státních institucí (MV ČR, MPO ČR, MZV ČR a České rozvojové agentury) i nevládních organizací, akademici i soukromí právníci.⁵ Názory oslovených se zpravidla lišily podle toho, kterou instituci dotyční zastupovali. Na základě provedených

³ Při posuzování výše remitencí je třeba zohlednit skutečnost, že americká měna za dobu, která uplynula mezi provedením výzkumu a vydáním publikace, výrazně posílila.

⁴ Yana Leontiyeva a Blanka Tollarová, *Results from a Survey of Foreigners' Incomes, Expenditures and Remittances. Main Findings Concerning Remittances* (Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2011), http://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/immigrants_2010_-_report.pdf.

⁵ Respondentům bylo slíbeno, že jejich jména nebudou zveřejněna.

hloubkových rozhovorů identifikovali autoři malou efektivitu institucionální základny migrační politiky ČR, což je podle nich často důsledek nekoherentnosti a vzájemné řevnivosti jednotlivých resortů. Dále kapitola přivádí čtenáře na myšlenku vzájemného propojení migrační a rozvojové agendy tak, aby se mohlo remitenční chování migrantů využít v maximální možné míře ve prospěch rozvojové politiky.

V poslední kapitole předkládá Stojanov výčet kritických poznámek na adresu státních institucí, které podle celého autorského kolektivu selhaly při získávání spolehlivých a konzistentních statistických dat. Především se jedná o často diskutovaný datový „black out“, který nastal po roce 2012 v důsledku reformy úřadu práce a správy sociálního zabezpečení. V závěru kapitoly proto Stojanov přichází s nástinem možných řešení. Navrhuje například navýšit rozpočty výzkumných projektů a navázat úzkou spoluprací mezi Českým statistickým úřadem a registrovanými společnostmi, které zajišťují převody peněz do zahraničí.

Přestože se hodnocená publikace přímo nezabývá bezpečnostním aspektem migrace, je zřejmé, že stanovisko autorů k této otázce není blízké pozici Ministerstva vnitra ČR ani Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Právě tyto státní instituce měly tendenci klást přílišný důraz na otázky bezpečnosti a ochrany pracovního trhu. Místo promyšleného korigování migračních toků usilovala zmíněná ministerstva, byť marně, o jejich plošnou kontrolu. Je to názor, který byl opakovaně slyšet také na konferenci, jež se konala v Praze pod názvem „Migrace a veřejné služby zaměstnanosti“ 23. listopadu 2015, tedy deset dnů před oficiálním křtem recenzované knihy. Konference, kterou pořádal Fond dalšího vzdělávání, příspěvková organizace MPSV, se účastnili pracovníci státní správy i představitelé akademické obce, neziskových organizací a vzdělávacích institucí. K osobnímu překvapení recenzenta zaznívaly hlasy volající po striktní migrační politice málokdy a velice nepřesvědčivě. Naopak slyšet byly argumenty ve prospěch pokračující snahy vyvést většinu otázek migrační politiky z kompetence ministerstva vnitra. To přitom neodporuje všeobecnému přesvědčení, že stát je povinen adekvátně reagovat na pronikání organizovaného zločinu z Ukrajiny do České republiky.

Závěrem lze konstatovat, že recenzovaná kniha je první rozsáhlou publikací vydanou v ČR na dané téma. Bezpochyby ji lze považovat za výchozí bod k širšímu zkoumání ukrajinské migrace v ČR. Autoři jasně zformulovali otázky, na které našli uspokojivé odpovědi, ale vzápětí z nich vyvstaly otázky nové, které jdou už nad rámec publikace. Například co brání bankám nabízet migrantům cenově dostupné remitenční služby? Jaká je další koncepce české migrační politiky vzhledem k očekávané liberalizaci vízového režimu s Ukrajinou? V souvislosti s druhou otázkou je třeba mít na paměti také současnou hospodářskou krizi v Rusku, odkud mohou přijít desítky až stovky tisíc tamních ukrajinských migrantů. Zároveň je však třeba ocenit, že se autorům podařilo kompenzovat nedostatek spolehlivých statistik vlastními daty a zpracovat je do přehledných tabulek, grafů a schémat. Ovšem k samotné interpretaci číselných údajů přistupují autoři velice opatrně a v některých případech (např. u dat získaných v rámci longitudiální metody deníků) záleží spíše na čtenáři, jak údaje vyhodnotí. Rovněž je škoda, že součástí textu není originální

znění dotazníků a také věcný a jmenný rejstřík v závěru knihy. To ale nemění nic na tom, že má daná publikace všechny předpoklady k tomu, aby byla vděčně přijata odbornou veřejností.

Oleg Šenšin

doi: 10.14712/23363231.2017.7

Marek Dluhoš, **Vorové v zákoně – vůdcové zločinců postsovětského světa (od perestrojky k dnešku)**. Praha: Vodnář, 2015, 204 s. ISBN 978-80-7439-100-2

Čas od času probleskne českými médii zpráva o zadržení či propuštění některého z údajných vůdců ruskojazyčných skupin organizovaného zločinu. Mnohdy se u takové zprávy dočteme, že se jedná o tzv. *vora v zákoně*, ovšem málokdy se dočkáme vysvětlení tohoto pojmu, a pokud ano, pak většinou jen zkreseně. Svět ruskojazyčného organizovaného zločinu je pro českou veřejnost zkrátka téma neznámé a možná trochu tajemné. Více světla do něj nyní vnáší kniha Marka Dluhoše *Vorové v zákoně – vůdcové zločinců postsovětského světa (od perestrojky k dnešku)*.

Recenzovaná práce vychází z autorovy doktorské disertace obhájené na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Historik a teolog Marek Dluhoš přináší na dvou stech stranách fundovaný a nesmírně podrobný popis světa ruskojazyčného organizovaného zločinu a jeho více než stoletých dějin. Název práce je však ku škodě věci trochu matoucí a možná byl vybrán jen pro větší přitažlivost. Kniha totiž není zdaleka jen o samotných *vorech v zákoně*, ale pojednává obecně o celém zločineckém světě (podsvětí) v zemích bývalého Sovětského svazu, o různých typech zločinců a jejich organizacích a především zasazuje zločin do kontextu politicko-hospodářského vývoje v Sovětském svazu a poté v postsovětském Rusku. Přesný není ani podtitul „od perestrojky k dnešku“, neboť autor činí tak časté exkurzy do doby od třicátých do sedmdesátých let 20. století, leckdy i do carského období, že by podtitul knihy mohl klidně znít „od carismu k dnešku“. Tyto exkurzy jsou nicméně cenné, protože ukazují vývoj zločineckého světa v širším kontextu i jeho schopnost rychle a pružně reagovat na různé formy politického vývoje.

Dozvídáme se tak podrobnosti o světě kriminálních, kteří se nikdy nehodlají „napravit“ a namísto toho dodržují vlastní striktní „zákon“ (kodex chování) a žijí zcela paralelně s běžnou populací. V jejich prostředí nehraje roli národnost, i když v porovnání s celkovým národnostním složením populace postsovětského prostoru jsou mezi *vory v zákoně* nejvíce zastoupeni příslušníci kavkazských národů (až na Čečence, kteří údajně jako jediní ustálené zločinecké zákony neuznávají). V Dluhošově knize se seznamujeme s tradicemi zločinců, osobitým slangem, rolí religiozity a mnoha dalšími podrobnostmi ze života v podsvětí. Vidíme, že za vznikem společenství vorů a za existencí *vorů v zákoně* stála do značné míry sovětská tajná policie, která toto společenství v době fungování gulagu spíše podporovala, aby se s ním pak koncem padesátých let pustila do litého boje. Vorové